

УДК 338.432.012.8:(477):[339.132.2:631.147]

Дзюбенко Н. О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ

Розглянуто сутність поняття «органічне землеробство», наведено основні принципи діяльності з виробництва й переробки органічної продукції. Проаналізовано світовий ринок органічного землеробства та виділено основні його тенденції. Обґрунтовано необхідність розвитку органічного землеробства на територіях України.

Ключові слова: органічне землеробство, принципи органічного землеробства, IFOAM, органічна продукція, сертифікація органічної продукції.

Постановка проблеми. Внаслідок активного розростання міст, забруднення довкілля, зростання застосування синтетичних агрохімікатів у виробництві сільськогосподарської сировини і різноманітних хімічних добавок у виробництві продовольчої продукції, населення розвинених країн, усвідомивши нищівний вплив на організм людини цих негативних явищ, почало встановлювати більш жорсткіші вимоги до процесу виробництва продукції та її якості. За цих умов, світовий ринок органічної продукції активно розвивається та стає популярною альтернативою споживанню традиційних продовольчих товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні та в світі розглядалися такими науковцями, як: В. І. Артиш, Т. О. Зайчук, Є. В. Милованов, В. О. Шлапак, В. В. Підліснюк, Т. Р. Стефановська, Р. М. Шмідт та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Динамічність розвитку сегменту органічної продукції на продовольчого ринку змушує постійно звертатися до аналізу існуючих тенденцій світового виробництва органічної продукції.

Мета статті. Головною метою статті є аналіз світових тенденцій розвитку органічного землеробства та обґрунтування необхідності активізації даного виду діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи систему органічного землеробства, перш за все хочемо зазначити, що, відповідно дослідженням Департаменту сільськогосподарства США (USDA), органічне землеробство являє собою систему виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє або в значній мірі обмежує використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин. Така система наскільки можливо максимально базується на сівозмінах, використанні рослинних решток, гною та компостів, бобових рослин та рослинних добрив, органічних відходів виробництва, мінеральної сировини, механічному обробітку ґрунтів та біологічних засобах боротьби із шкідниками з метою підвищення родючості та покращення структури ґрунтів, забезпечення повноцінного живлення рослин та боротьби з бур'янами та різноманітними шкідниками [2]. Засновником концепції органічного землеробства як однієї з форм ведення сільськогосподарства вважають японського філософа Мокіші Окада (1882-1955 рр.), який наголошував, що екологічне землеробство має вирішувати наступні завдання [5, с. 137]:

– виробляти продукти харчування, що не лише підтримують життєдіяльність, але й поліпшують здоров'я людей;

– стабілізувати біологічну рівновагу в природі, бути екологічно безпечним;

– бути економічно вигідним для виробника і споживача;

– виробляти продукти в кількості, достатній для задоволення потреб зростаючого народонаселення;

– використовувати прості доступні методи та засоби ведення господарства.

Звернемо увагу, що протягом останнього десятиліття ринок органічної продукції в світі бурхливо розвивається. Так, з 1999 р. по 2011 р. загальна кількість сільськогосподарських площ задіяних під органічне землеробство зросла у 3,4 рази, кількість виробників органічної продукції зросла у 7 разів, а вартість органічного ринку – у 4 рази, з 15,2 до 63 млрд. доларів [7]. Аналізуючи області концентрації органічного землеробства, відмітимо, що станом на кінець 2011 р. близько 33% органічних сільськогосподарських земель розташовані в Океанії, 29% розташовано в Європі, 18% – у Латинській Америці, 10% – в Азії, 7% – у Північній Америці та 3% – в Африці. Таким чином, Європа посідає друге місце за кількістю органічних сільськогосподарських земель на планеті, відводячи їм 10,6 млн. га, або 2,2% від загальної площі усіх земель сільськогосподарського призначення. При цьому хоча зазначити, що серед країн Європи лідерами за часткою органічних сільськогосподарських угідь у загальному обсязі сільськогосподарських земель є Ліхтенштейн (органічним угіддям належить 29,3%), Австрія (19,7%), Швеція (15,4%), Естонія (14,8%), Швейцарія (11,7%), Чехія (10,7%) і Латвія (10,4%) [6]. У Європейському союзі на органічне землеробство припадає 5,4% усіх сільськогосподарських земель союзу, причому володарями найбільших за обсягом органічних угідь є Іспанія, Італія, Німеччина та Франція. Інформація про основних країн-виробників органічної продукції у Європейському союзі представлена в табл. 1.

На основі статистичних даних таблиці зауважимо, що серед країн ЄС найбільша кількість виробників органічної продукції спостерігається в Італії, Іспанії та Франції, а найбільша частка світового роздрібного обороту органічної продукції припадає на Німеччину (14%), Францію (8%) та Великобританію (4%).

Окрім світової тенденції активного розширення виробництва органічної продукції, в європейських країнах також панує тенденція стрімкого зростання її споживання. Так, незважаючи на перевищення вартості органічної продукції на 30-60% по-

рівняно з традиційною, споживання екопродукції у європейських країнах щороку зростає 10-15%. Найбільше органічної продукції споживають швейцарці, які витрачають на купівлю даної продукції близько € 153 в рік, датчани – € 142, жителі Люксембурга – €127 та австралійці – €118 [8].

Таблиця 1

Основні показники, що характеризують органічне виробництво у країнах ЄС у 2011 р. [6]

Провідні країни-виробники	Площа органічних земель, тис. га	Частка органічних земель у загальному обсязі с/г угідь країни, %	Кількість виробників, од.	Торгівля, млн. Євро
Австрія	542,6	19,70	21575	1065
Бельгія	59,2	4,31	1274	435
Данія	162,2	6,09	2677	901
Фінляндія	188,2	8,21	4114	120
Франція	975,1	3,55	23135	3756
Німеччина	1015,6	6,08	22506	6590
Греція	309,8	3,74	21274	58
Люксембург	3,7	2,84	96	68
Нідерланди	47,2	2,45	1672	761
Польща	609,4	3,94	23430	120
Румунія	229,9	1,67	9471	80
Іспанія	1621,9	6,52	32195	965
Італія	1096,9	8,61	42041	1720
Швеція	480,2	15,40	5508	885
Великобританія	638,5	3,96	4650	1882

Досвід європейських країн свідчить, що люди стали більше обізнаними у сфері здоров'я та харчування і готові платити більше за якісну та здорову їжу. Таким чином, у світі, де відбувається активне виробництво продовольства на базі генетично модифікованих організмів із застосуванням агрохімікатів, пестицидів, нітратів, антибіотиків, гормонів, синтетичних консервантів, синтетичних барвників, штучних підсолоджувачів, транс жирів, вірусомісних харчових добавок, спорів грибів, ароматизаторів, стабілізаторів, підсилювачів смаку, стимуляторів росту та інших токсичних людині хімічних сполук, люди хочуть мати альтернативу «їжі Франкенштейна», люди хочуть мати вибір. Проте, якщо населення Європи має вибір, то рівень розвитку вітчизняного органічного виробництва та рівень цін імпоротної органіки на сьогодні не здатні надати цей життєво важливий вибір українцям, які теж хочуть мати довге здорове життя та здорову генетику.

Варто відмітити, що якщо у Європі площі відведені на органічне землеробство щороку зростають на 6-10%, то в Україні з 2008 р. щорічне зростання органічних сільськогосподарських земель становить менше 0,1%. Окрім цього, більшість виробленої в Україні органічної продукції зразу експортується по завчасно укладених контрактах як сировина для європейської харчової промисловості, а на внутрішній ринок попадає дуже незначна її частина, яку купувати українським споживачам складно, через відсутність налагодженої системи роздрібних мереж, і дорого, із-за високої націнки традиційних торгових об'єктів роздрібною торгівлі, що вміло користуються дефіцитом органіки в Україні.

Хочу відмітити, що розвиток вітчизняного органічного виробництва продуктів харчування реалізує економічні, соціальні та екологічні ефекти

від здійснення даного виду діяльності, які полягають в наступному:

1. Соціальний ефект. Органічне землеробство на відміну від традиційного вимагає набагато більших затрат ручної праці. Приміром, у Франції, де 4,5% ферм є органічними, в органічних фермах зайнято 2,4 найманих середньорічних працівника, тоді як у традиційних – лише 1,5 [4]. Як наслідок, розширення органічного виробництва сприяє зниженню рівня безробіття.

2. Екологічний ефект. Розвиток органічного землеробства сприятиме поступовому відновленню якості сільськогосподарських земель, через дотримання сівозмін, застосування зелених добрив та методів біологічної боротьби зі шкідниками, технологій обробітку ґрунту, спрямованих на мінімальне втручання, зниження ущільнення ґрунтів, а також зниження забруднення водойм і атмосферного повітря через обмеження застосування синтетичних агрохімікатів, збереження локального біорізноманіття через заборону застосовувати генетично модифіковані організми. Також наповнення внутрішнього споживчого ринку органічними продуктами сприятиме підвищенню хворобостійкості організму та збереженню здоров'я населення.

3. Економічний ефект. Український внутрішній ринок органічної продукції характеризується потенційною високою ємністю. Так, за дослідженнями Федерації органічного руху України, внутрішній споживчий ринок органічних продуктів постійно зростає: у 2008 р. він оцінювався у 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн. євро, у 2010 р. – 2,4 млн. євро, у 2011 р. – 5,1 млн. євро, у 2012 р. – 7,9 млн. євро [4]. Проте, зростання українського споживчого ринку органіки відбувається в основному за рахунок імпорту, а не за рахунок розвитку вітчизняного виробництва. Таким чином, значна ємність внутрішнього ринку дає підстави стверджувати, що вітчизняні виробники харчової продукції при диверсифікації свого виробництва та впровадженні ліній з виробництва органічної продукції здатні отримувати більші прибутки за рахунок готовності споживачів сплачувати більшу ціну за органічну продукцію.

Також економічний ефект при виробництві органічної продукції виявляється у тому, що прибутковість в органічному господарстві вища ніж в традиційному завдяки меншим витратам на виробництво і додаткову вартість завдяки органічним надбавкам на ціну, пільгам, передбаченим за виробництво відповідної стандартам продукції. Дане твердження знаходить своє підтвердження у висновках робочої групи Швейцарсько-українського проекту «ЕкоФінЛан», у рамках якого дослідниками на основі аналізу вирощування в Україні озимої пшениці та ячменю традиційним та органічним способом було проаналізовано прибутковість обох типів господарювання. Здійснені розрахунки дослідницької групи представлені у табл. 2.

На основі даних табл. 2 можна стверджувати, що органічне землеробство, при належному поточному та перспективному управлінні, складає гідну конкуренцію з традиційними господарствам у фінансовому плані.

Окрім цього, у багатьох країнах з розвинутою економікою наявний незадоволений попит на органічну продукцію, що зумовлює їхню зацікавленість у вітчизняній екологічній продукції. Так, в Німеччині та деяких інших європейських країнах, незважаючи на постійне зростання спожив-

Таблиця 2
Порівняльна економічна ефективність вирощування основних зернових культур в Україні у 2011 р. [1, с. 168]

Показники	Види виробництва		Відхилення	
	Органічне	Традиційне	Абсолютне	Відносне, %
<i>Озима пшениця</i>				
Урожайність, ц/га	19,10	29,7	-10,6	64,3
Витрати на 1 га	279,61	359,33	-79,69	77,8
Витрати на 1 ц	9,46	12,3	-2,84	76,9
Прибуток на 1 га/грн.	950,40	869,1	81,3	109,4
Прибуток на 1 ц/грн.	32,16	29,7	2,46	108,3
<i>Ярий ячмінь</i>				
Урожайність, ц/га	29,03	26,10	2,93	111,23
Витрати на 1 га	191,81	303,0	-111,19	63,3
Прибуток на 1 га/грн.	1245,34	668,5	576,84	186,29
Прибуток на 1 ц/грн.	42,82	26,1	16,72	164,06

чого попиту на органічну продукцію, протягом останніх років масштаби органічного виробництва скорочуються. Німецькі аграрії відмовляються від вирощування органічної продукції, повертаючись до традиційного сільського господарства із за тенденції у розвинених країнах до поступового зменшення цінової різниці між органічними і неорганічними продуктами. З плином часу органічна продукція стає все доступнішою для громадян розвинених країн, в той час як витрати на оплату праці робітникам, які складають левову частку у витратах органічного землеробства, – зростають. З позиції вищезазначеної тенденції зростання споживчого попиту на органічні продукти серед розвинених країн і зниження пропозиції даних товарів розвиток органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні стає дуже перспективним напрямком вітчизняного агропромислового сектору. Виробництво органічної продукції в Україні вимагає набагато нижчих матеріальних затрат, ніж в країнах Європи. Більшою мірою це пояснюється тим, що рівень оплати праці в Україні є набагато нижчим, ніж рівень оплати аналогічної діяльності у європейському союзі. Таким чином, Україна має потенційну порівняльну перевагу у виробництві органічної продукції серед інших країн Європи.

Я вважаю, що якщо розвиток органічного землеробства та органічного виробництва харчової продукції не стане стратегічним завданням України протягом наступних кількох років, то імпорт і власне тіньове виробництво генетично обробленої їжі здатні знищити генофонд українського народу. Тому акцентую увагу на гострій необхідності активізації виробництва органічної продукції в Україні з урахуванням досвіду виробництва аналогічної продукції у європейських країнах.

На основі власних міркувань та досвіду функціонування органічного виробництва у європейських країнах вважаю, що для активізації аналогічної діяльності в Україні перш за все необхідно сформувати законодавчу базу, яка б регулювала функціонування системи органічного землеробства. Оскільки відсутність в Україні законодавчого поля унеможливає організацію системи акредитації і унормування діяльності сертифікаційних

органів, а також перешкоджає позиціонуванню України як експортера органічної продукції на міжнародному ринку.

Україна вже здійснила певні кроки зі створення необхідної законодавчої бази для органічного землеробства, прийнявши 3 вересня 2013 р. Закон України «Про виробництво й обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який визначає правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні [3]. Проте залишається ще ціла низка невирішених питань, які потребують наступних дій [4]:

1. Врегулювання питання акредитації уповноважених органів сертифікації органічного виробництва, а також сертифікації, інспектування процесу органічного виробництва та обігу органічних продуктів відповідними Постановами Кабінету Міністрів України.

2. Внесення змін до Законів України «Про захист рослин» та «Про пестициди і агрохімікати» щодо врегулювання застосування засобів захисту рослин та добрив в органічному виробництві.

3. Розробка національних правил органічного виробництва на основі міжнародних вимог та стандартів.

4. Міністерству аграрної політики та продовольства України необхідно запровадити і забезпечити ведення реєстру національних виробників органічної продукції з його оприлюдненням на веб-сайті Міністерства і в офіційних друкованих виданнях.

5. Кабінету Міністрів України, Міністерству аграрної політики та продовольства України необхідно забезпечити підготовку фахівців із питань ведення органічного виробництва шляхом запровадження спеціальних програм та курсів у базових програмах з підготовки спеціалістів та менеджерів сільського господарства у профільних ВНЗ України.

6. Кабінету Міністрів України, Міністерству аграрної політики та продовольства, Державній службі статистики України потрібно доповнити державну статистичну звітність в АПК спеціальними формами для відображення позицій з виробництва та обігу сільськогосподарської органічної продукції та продовольства.

Окрім створення необхідної законодавчої бази, Україні для розвитку виробництва екологічно чистої продукції необхідна фінансова і науково-дослідна підтримка. У країнах Європи фінансова підтримка держави виявляється в основному через надання субсидій, причому варто зазначити, що розмір субсидій, що надаються органічним фермам, є більший порівняно із звичайними фермами. Окрім цього, розвинені країни часто створюють спеціальні фонди, що безпосередньо фінансують розвиток органічного землеробства. Наприклад, у Франції з 2007 р. діє спеціальний фонд підтримки органічного землеробства, бюджет якого становить близько трьох мільйонів євро щороку. І це без інвестицій з ЄС. В українському ж

законодавстві державна підтримка, що надається відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України», зовсім не передбачає особливої фінансової підтримки підприємств органічного землеробства.

Науково-дослідна підтримка полягає у ґрунтово-агрохімічних та ґрунтово-екологічних дослідженнях стану сільськогосподарських земель для вирощування органічної продукції. Зокрема, необхідно здійснити оцінювання, районування й регламентацію придатності ґрунтового покриву України для ведення органічного землеробства; розробити нехімічні способи підтримки родючості ґрунтів при тривалому застосуванні органічного землеробства; знайти природні джерела підвищення родючості ґрунтів; моделювання й прогноз властивостей і родючості ґрунтів за різних сценаріїв органічного землеробства і т. д.

Також для розвитку вітчизняного ринку органічної продукції необхідно розробити концепцію просування товару споживачам, що передбачатиме підвищення поінформованості споживачів про шкідливий вплив на здоров'я продукції рослинництва і тваринництва, яку отримують за допомогою «традиційних» технологій, популяризацію

здорового способу життя, формування ефективних зв'язків з традиційними каналами збуту продукції, створення нових каналів реалізації продукції та інші заходи.

Розвиток органічного землеробства надає великі можливості фермерам та товаровиробникам у реалізації органічної продукції на закордонних ринках. Експорт вітчизняної органічної продукції у європейські країни може принести хороші прибутки українським аграріям, а ті, в свою чергу, отримають ресурси для розвитку сільськогосподарського виробництва як органічної, так і традиційної продукції, збільшуючи тим самим пропозицію вітчизняних товарів на внутрішньому ринку.

Висновки і пропозиції. Отже, розвиток органічного землеробства в Україні сприятиме: задоволенню зростаючих потреб населення у чистих продуктах харчування за рахунок вітчизняного виробництва; підвищенню зайнятості населення; зростанню прибутків аграріїв за рахунок зниження витрат, підвищення вартості продукції та збільшення експорту; відновленню якості сільськогосподарських земель, зниженні забруднення водойм, атмосферного повітря, ґрунтів; збереженню здоров'я населення та ін.

Список літератури:

1. Авраменко Т. П. Організаційно-економічні аспекти органічного землеробства в Україні / Т.П. Авраменко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал Інноваційна Економіка. – 2012. – № 36. – С. 166-169.
2. Доповідь і Рекомендації з органічного сільського господарства Вашингтон : Міністерство сільського господарства США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nal.usda.gov/afsic/pubs/USDAOrgFarmRpt.pdf>.
3. Закон України «Про виробництво й обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» станом на 3 вересня 2013 року № 425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу до норм.-правов. докум. : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Ковальова О. В. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень «Щодо напрямів розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1292/>.
5. Ласло О. О. Органічне землеробство – шлях до екологічно безпечної продукції / О. О. Ласло / Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2009. – № 1. – С. 137-139.
6. The World of Organic Agriculture 2013 : The FiBL-IFOAM Survey : Overview Table / FiBL & IFOAM (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam-2013-318-321.pdf>.
7. Organic Agriculture Worldwide: Key results from the FiBL-IFOAM survey on organic agriculture worldwide 2013 / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) (2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orgprints.org/22349/34/fibl-ifoam-2013-regions-2011.pdf>.
8. Organic Agriculture in Europe 2010 : BIO AUSTRIA Round Table at BioFach 2012 / Research Institute of Organic Agriculture (FiBL) [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://images.derstandard.at/2012/02/19/Bio_Daten.pdf.

Дзюбенко Н. А.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

МЕТОДИКА ПРИМЕНЕНИЯ МИРОВОГО ОПЫТА ОРГАНИЧЕСКОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

Рассмотрена сущность понятия «органическое земледелие», приведены основные принципы деятельности по производству и переработке органической продукции. Проанализирован мировой рынок органического земледелия и выделены основные его тенденции. Обоснована необходимость развития органического земледелия на территории Украины.

Ключевые слова: органическое земледелие, принципы органического земледелия, IFOAM, органическая продукция, сертификация органической продукции.

Dzyubenko N. O.

Lviv National Ivan Franko University

METHOD OF APPLICATION WORLD EXPERIENCE OF ORGANIC FARMING IN UKRAINE

Summary

The essence of the concept of «organic farming» are the basic principles of the production and processing of organic products. Analysis of the global market of organic farming and highlighted its main trends. The necessity of the development of organic farming in Ukraine.

Key words: organic farming, organic farming principles, IFOAM, organic products, certification of organic products.